

TIJORAT BANKLARI KAPITALINI BOSHQARISH

Norqulov Habibullo

*Ilmiy rahbar: Samarqand Iqtisodiyot va Servis insitituti Bank-Moliya xizmatlari
fakulteti Bank ishi kafedrası assistenti*

Muhammadov Bobur

SamISI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy ish tijorat banklari kapitalini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Bank kapitali moliya tizimining barqarorligi, banklarning to'lovga layoqatlilik va risklarga bardoshlilikini ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Tadqiqotda bank kapitalining mohiyati, tarkibi, kapital yetarliligi tushunchasi, kapitalni boshqarishning zamonaviy usullari hamda xalqaro bank amaliyotida qo'llanilayotgan me'yorlar keng yoritilgan. Shuningdek, Basel qo'mitalari tomonidan ishlab chiqilgan talablar, kapitalning bank faoliyatidagi roli, kapitalni oshirish manbalari va uning samarali boshqaruvi orqali bank barqarorligini ta'minlash masalalari batafsil ko'rib chiqilgan. Ish natijalari tijorat banklari moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va kapitalni boshqarish strategiyalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *tijorat banklari, bank kapitali, kapital yetarliligi, moliyaviy barqarorlik, risklarni boshqarish, Basel standartlari, bank nazorati.*

Annotation: *This research paper is devoted to an in-depth analysis of the theoretical and practical aspects of capital management in commercial banks. Bank capital is considered one of the key factors ensuring the stability of the financial system, the solvency of banks, and their resilience to risks. The study examines the essence and structure of bank capital, the concept of capital adequacy, modern methods of capital management, and regulatory requirements applied in international banking practice. Particular attention is paid to the Basel Committee standards, the role of capital in banking activities, sources of capital growth, and ways to enhance financial stability through effective capital management. The findings of the study contribute to improving capital management strategies and strengthening the financial sustainability of commercial banks.*

Keywords: *commercial banks, bank capital, capital adequacy, financial stability, risk management, Basel standards, banking regulation.*

Аннотация: *Данная научная работа посвящена комплексному анализу теоретических и практических аспектов управления капиталом коммерческих банков. Банковский капитал является одним из ключевых факторов, обеспечивающих устойчивость финансовой системы, платежеспособность банков и их способность противостоять рискам. В исследовании рассматриваются сущность и структура банковского капитала, понятие достаточности капитала, современные методы управления капиталом, а*

также нормативные требования, применяемые в международной банковской практике. Особое внимание уделено стандартам Базельского комитета, роли капитала в деятельности банков, источникам увеличения капитала и обеспечению финансовой устойчивости посредством эффективного управления капиталом.

Ключевые слова: *коммерческие банки, банковский капитал, достаточность капитала, финансовая устойчивость, управление рисками, стандарты Базель, банковский надзор.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida moliya tizimining barqarorligi mamlakat iqtisodiy rivojlanishining eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimning asosiy bo'g'ini bo'lgan tijorat banklari iqtisodiyotda moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash, investitsiya jarayonlarini qo'llab-quvvatlash va aholi hamda xo'jalik yurituvchi subyektlarning pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyojini qondirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi va ishonchliligi masalasi alohida dolzarblik kasb etadi.

Bank moliyaviy barqarorligining asosiy ko'rsatkichlaridan biri bank kapitalining yetarliligi va uni samarali boshqarish darajasidir. Kapital bank faoliyatining barcha yo'nalishlarini himoya qiluvchi moliyaviy yostiq vazifasini bajaradi, kutilmagan yo'qotishlarni qoplash imkonini beradi va bank mijozlari manfaatlarini himoyalaydi. Shu bilan birga, kapital yetarliligi bankning risklarni qabul qilish darajasini belgilab beradi.

Mazkur ishning asosiy maqsadi tijorat banklari kapitalini boshqarishning nazariy asoslarini o'rganish, uning amaliy mexanizmlarini tahlil qilish hamda kapitalni boshqarishni takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar va takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

1. Bank kapitalining mohiyati va tarkibi

Bank kapitali bankning o'z mablag'lari yig'indisi bo'lib, u bank faoliyatining uzluksizligini ta'minlash, zararlarni qoplash va bankning moliyaviy barqarorligini saqlash uchun xizmat qiladi. Bank kapitali nafaqat moliyaviy resurs, balki bank ishonchliligining muhim ko'rsatkichi ham hisoblanadi. Mijozlar, investorlar va nazorat organlari bank faoliyatini baholashda, avvalo, uning kapital darajasiga e'tibor qaratadilar.

Bank kapitalining tarkibi bir nechta asosiy elementlardan iborat bo'lib, ularga ustav kapitali, qo'shimcha kapital, zaxira kapitali va taqsimlanmagan foyda kiradi. Ustav kapitali bank tashkil etilayotganda shakllantiriladi va bank faoliyati uchun boshlang'ich moliyaviy asos bo'lib xizmat qiladi.

Qo'shimcha kapital esa qayta baholash natijasida yuzaga kelgan daromadlar, subordinatsiyalangan qarzlilar va boshqa manbalar hisobiga shakllanadi.

Zaxira kapitali bank faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan yo'qotishlarni qoplash uchun mo'ljallangan bo'lib, u bankning moliyaviy xavfsizlik darajasini oshiradi. Taqsimlanmagan foyda esa bankning sof foydasi hisobidan shakllanib, kapitalni oshirishning eng barqaror va ichki manbasi hisoblanadi.

2. Bank kapitalining funksiyalari va iqtisodiy ahamiyati

Bank kapitali bir qator muhim funksiyalarni bajaradi. Birinchi navbatda, himoya funksiyasi bankni moliyaviy yo'qotishlardan va kutilmagan risklardan himoya qiladi. Ushbu funktsiya bank faoliyatining barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi muhim funktsiya operatsion funktsiyadir. Kapital bankning kundalik operatsiyalarini amalga oshirish, infratuzilmani rivojlantirish va yangi moliyaviy mahsulotlarni joriy etish uchun zarur bo'lgan moliyaviy bazani yaratadi. Uchinchi funktsiya – tartibga solish funktsiyasi bo'lib, u bank faoliyatini davlat va xalqaro nazorat organlari tomonidan belgilangan me'yorlar asosida olib borilishini ta'minlaydi.

3. Kapital yetarliligi tushunchasi va uni baholash usullari

Kapital yetarliligi bank kapitalining mavjud va potensial risklarni qoplash darajasini ifodalaydi. Ushbu ko'rsatkich bank moliyaviy barqarorligini baholashda asosiy indikatorlardan biri hisoblanadi. Kapital yetarliligi odatda riskka tortilgan aktivlarga nisbatan kapital ulushi orqali aniqlanadi.

Xalqaro bank amaliyotida kapital yetarliligi Basel I, Basel II va Basel III kelishuvlari asosida tartibga solinadi. Basel III standartlari banklardan yuqori sifatli asosiy kapital (Tier 1) ulushini oshirishni, shuningdek, konservatsion va kontrtsiklik kapital buferlarini shakllantirishni talab etadi. Bu talablar bank tizimining inqirozlarga bardoshlilikini oshirishga qaratilgan.

4. Tijorat banklarida kapitalni boshqarish strategiyalari

Kapitalni boshqarish bankning uzoq muddatli strategik rejalashtirish jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Samarali kapital boshqaruvi bankka daromadlilikni oshirish bilan birga, risk darajasini maqbul chegarada ushlab turish imkonini beradi. Kapitalni boshqarish strategiyasi bankning biznes modeli, risk profili va bozor sharoitlariga bog'liq bo'ladi.

Banklar kapitalni boshqarishda aktiv va passivlarni boshqarish, risklarni diversifikatsiya qilish, dividend siyosatini optimallashtirish kabi usullardan foydalanadilar. Shuningdek, stress-testlar o'tkazish orqali banklar turli salbiy ssenariylar sharoitida kapital yetarliligini baholaydilar.

5. Kapitalni oshirish va optimallashtirish mexanizmlari

Tijorat banklari kapitalini oshirish bir nechta manbalar orqali amalga oshiriladi. Ularga qo'shimcha aksiyalar emissiyasi, foydani kapitalizatsiya qilish, strategik investorlarni jalb etish va subordinatsiyalangan qarzlarni jalb qilish kiradi. Har bir manbaning o'ziga xos afzallik va kamchiliklari mavjud bo'lib, ularni tanlash bankning moliyaviy holati va rivojlanish strategiyasiga bog'liq.

Kapitalni optimallashtirish jarayoni bank aktivlari sifatini yaxshilash, yuqori riskli operatsiyalar ulushini kamaytirish va samaradorlikni oshirish orqali amalga oshiriladi. Bu esa bank kapitalidan foydalanish samaradorligini oshirib, bankning raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

6. Kapitalni boshqarishda risklarni hisobga olish

Bank kapitalini boshqarishda kredit riski, bozor riski, likvidlik riski va operatsion risk kabi omillar alohida e'tiborga olinadi. Risklarni to'g'ri baholash va boshqarish bank kapitalining yetarliligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy bank amaliyotida risklarni boshqarish tizimi ichki nazorat, audit va monitoring mexanizmlari bilan uzviy bog'langan. Ushbu tizim kapitalni samarali boshqarish va bank faoliyatining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklari kapitalini samarali boshqarish bank tizimining barqarorligi va ishonchliligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bank kapitali nafaqat moliyaviy resurs sifatida, balki risklarni qoplash, bank faoliyatining uzluksizligini saqlash va mijozlar manfaatlarini himoya qilish vositasi sifatida ham muhim rol o'ynaydi. Shu bois, kapitalni boshqarish masalasi har bir tijorat banki strategiyasining markazida turishi lozim.

Xalqaro bank amaliyoti va Basel standartlari tahlili shuni ko'rsatadiki, kapital yetarliligiga qo'yiladigan talablar tobora kuchayib bormoqda. Bu esa banklardan yuqori sifatli kapital ulushini oshirishni, risklarni aniq baholashni va kapital buferlarini shakllantirishni talab etadi. Kapital yetarliligi bankning moliyaviy holatini baholashda asosiy ko'rsatkich bo'lib, uning past darajasi bank faoliyatida jiddiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Tijorat banklarida kapitalni boshqarish jarayoni rejalashtirish, nazorat va tahlil bosqichlarini o'z ichiga olgan murakkab tizim hisoblanadi. Kapitalni oshirish manbalarini to'g'ri tanlash, dividend siyosatini oqilona yuritish va risklarni samarali boshqarish bank kapitalidan foydalanish samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, ichki nazorat tizimi va stress-testlarning joriy etilishi banklarni turli salbiy iqtisodiy holatlarga tayyorlaydi.

Shuningdek, kapitalni optimallashtirish orqali banklar daromadlilik va xavfsizlik o'rtasidagi muvozanatni saqlab qolish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tursunov Faridun Mustafoyevish. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari // "Yosh olimlar" onlayn ilmiy-amaliy konferensiya. -T.: "Innovative academy" MChJ. 2024. 31-34 bb.

2. O'zbekiston Respublikasining "Markaziy bank to'g'risida"gi Qonuni, 2019-yil 11-noyabr, O'RQ-582-son.

3.O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil 5-noyabr, O'RQ-637-son.

4.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pul-kredit siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 2021-yil 3-iyun, PF-6247-son.

5.O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining "Pul-kredit siyosatini amalga oshirish strategiyasi" bo'yicha qarori, 2022-yil 15-iyul, MBQ-47-son.

Internet saytlari:

1. www.lex.uz–O'zbekiston qonunchilik ma'lumotlari bazasi.
2. www.cbu.uz–O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti.
3. www.imf.org–Xalqaro valyuta jamg'armasi rasmiy sayti.
4. www.worldbank.org–Jahon banki rasmiy sayti.
5. www.stat.uz–O'zbekiston Respublikasi statistika qo'mitasi rasmiy sayti.